

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘУЕКЕЛДІ БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІН ТАЛДАУ

Мамырқызы Ғалия

beisenbaeva_galiya@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ 7М04117 – «Инновациялық менеджмент»
мамандығының 1 курс магистранты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Б. Исабеков

XXI ғасыр үздіксіз экономикалық өсу жағдайында өндірілетін тауарлардың бәсекесіз қабілеттілігін арттырудың, кәсіпорындардың жоғары даму қарқыны мен табыстылық деңгейін қолдаудың негізгі тәсілі инновацияларды енгізу болып есептеледі. Инновациямен бірге егіз ұғым ретінде тәуекел сөзі қатар жүреді. Инновацияны енгізу үдерісі көп материалдық, еңбек ресурстарының шығынын, дайындығын және уақыт талап етеді. Сондықтан да инновациялық тәуекелді бағалау, алдын-алу және басқару кәсіпорындар үшін өзекті мәселе болып келеді.

Инновациялық тәуекел – нарықта жаңа тауарлар мен қызмет түрін өндіруге кәсіпкерлік субъектілер есебінен кететін шығын ықтималдылығы. Ол тауар немесе қызмет түріне нарықта сұраныс болу-болмауы белгісіз.

Тәуекел ұғымымен белгісіздік, тәуекел факторлары және тәуекел жағдайының салдары сияқты категориялармен тығыз байланысты. Олардың өзара байланысы 1-суретте көрсетілген[1].

Сурет 1 Негізгі тәуекел сипаттамаларының байланысы

Тәуекел факторлары - бұл жоспарланбаған оқиғалар, олар жобаның жоспарланған бағытына ауытқу әсерін тигізетін немесе жағдайдың нәтижесіне сенімсіздік тудыратын және болуы мүмкін кейбір жағдайлар.

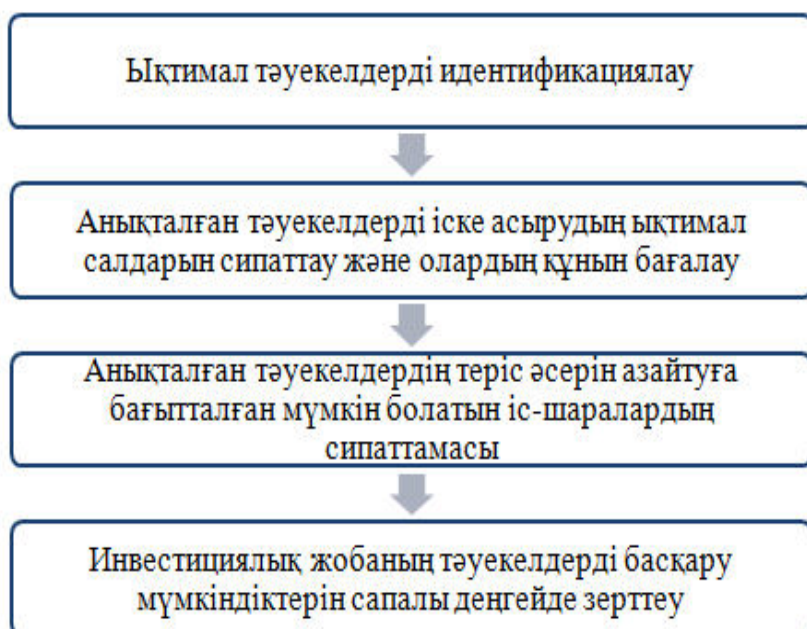
Кең мағынадағы белгісіздік дегеніміз - ақпараттың толық еместігі немесе дәл еместігі. Сандық жағынан, белгісіздік нәтиженің күтілетін (немесе орташа) шамадан кіші және үлкен жағына ауытқу мүмкіндігін білдіреді.

Тәуекелдік оқиғаның салдары тәуекелдік оқиғаның нәтижесі болып табылады. Тәуекел көрінісінің үш мүмкін экономикалық нәтижелері бар: теріс, оң және нөлдік.

Инновациялық тәуекелдер тауарлар мен қызметтерді өндірудің бұрын қолданылған әдістермен салыстырғанда арзан әдісін енгізу кезінде туындайды; ескі жабдықта жаңа өнімді немесе қызметті құру кезінде; жаңа жабдықтар мен технологияларды қолдана отырып, жаңа өнім немесе қызмет өндірісінде туындайды[1].

Инновациядағы тәуекелдерді басқару дегеніміз инновациялар нәтижелерінің белгісіздігін төмендету, инновацияларды енгізудің тиімділігін арттыру және инновациялық мақсатқа жетудің құнын төмендету жөніндегі іс-шаралар жиынтығы деп түсініледі. Инновациялық тәуекелдерді басқарудың келесі кезеңдері ажыратылады[2]:

1. күтілетін тәуекелдерді анықтау мен сәйкестендіру;
2. тәуекелдерді талдау;
3. тәуекелді басқару әдісін талдау;
4. тәуекел жағдайында тиімді шешім қабылдау әдісін қолдану;
5. тәуекелдік оқиғаның басталуына жауап беру;
6. тәуекелдерді азайту жөніндегі шараларды әзірлеу және енгізу;
7. тәуекелдерді азайту әрекеттерін бақылау, талдау және бағалау.

Сурет 2 Тәуекелдерді сапалы талдау кезеңдері[4]

Тәуекелдерді сәйкестендіру кезінде тәуекелдердің жіктелуін түсіну керек. Тәуекелдерді жіктеу дегеніміз - белгілі бір критерийлер бойынша тәуекелдерді нақты топтарға бөлу. Ғылыми негізделген тәуекелдерді жіктеу әр тәуекелді олардың ортақ жүйесіндегі орнын нақты анықтауға мүмкіндік береді, тиісті әдістерді, тәуекелдерді басқару әдістерін тиімді қолдануға мүмкіндік береді. Бүгінгі күні экономикалық теорияда тәуекелдердің жалпы қабылданған жіктемесі әзірленбеген. Қолданыстағы жіктеулерде инновациялық тәуекел тәуелсіз санат ретінде қарастырылмайды, бірақ технологиялармен өзара әрекеттесу саласындағы инвестициялық немесе ішкі тәуекелдердің ішкі түрі ретінде бөлінеді. Нәтижесінде тәуекелдерді басқарудың инновациялық әдістерін талдау және таңдау тәуекелдерді бағалаудың жалпыға бірдей қабылданған әдістемесіне сәйкес жүзеге асырылады. Көрсетілген әдістеме бойынша тәуекелдің сандық және сапалық талдауы ажыратылады[3].

Бизнес-жоспарды эзірлеу сатысында инвестициялық тәуекелдерге сапалы талдау жасалады, және инвестициялық жобаны міндетті түрде кешенді сараптау тәуекелдерді талдау бойынша жұмысты бастау үшін кең көлемде ақпарат дайындауға мүмкіндік береді. Тәуекелдерді сапалы талдау кезеңдері 2-суретте келтірілген.

Кесте 1. Тәуекелді сандық бағалау әдістерінің сипаттамасы[5]

Тәуекелді анықтау әдістері	Қолдану аясы	Әдістің артықшылықтары	Әдістің кемшіліктері
Ықтималды әдістер	Өткен кезеңдегі статистикалық мәліметтер болған кезде әртүрлі көрсеткіштерді бағалау	Қолдану қарапайым-дығы мен есептемелер дәлдігі	Бастапқы мәліметтердің үлкен массивіне қажеттілік. Сипатталған процестер шексіз қайталанатын болуы керек.
Тәуекелдерді сараптау немесе эксперттік талдау әдісі	Бастапқы ақпараттың болмауы немесе жеткіліксіз мөлшерде тартылған сарапшылардың тәуекелдерін бағалау	Дәл бастапқы шикізат пен қымбат бағдарла-малық қамтамасыз етудің қажеті жоқ. Жобаның тиімділігін есептеу алдында бағалау жүргізу мүмкіндігі. Есептеудің жеңілдігі	Тәуелсіз сарапшыларды тарту қиындықтары. Рейтингтердің субъективтілігі
Баламалық әдіс	Ұқсас жобалар немесе мәміле-лер туралы ақпарат негізінде тәуекел дәреже-сін анықтау	Пайдаланудың қарапайымдылығы	Ұқсас жобаларға немесе келісімдерге қажеттілік. Дұрыс аналогты таңдауда қиындық. Ұқсас жобаның тәуекел деңгейі қаралатын тәуекел ретінде қабылдануы мүмкін дәлдік деңгейін бағалаудың қиындығы. Тәуекелдерді бағалаудың мұндай рәсімдерінің қисыны мен егжей-тегжейін сипаттайтын әдістемелік эзірлемелердің болмауы
Жобаның сезімталдық әдісі	Есептеуге қажетті берілген айнымалылар-дың әртүрлі мән-деріне жобаның алынған көрсеткіштеріндегі өзгерістерді бағалау	Теориялық ашықтық. Есептеудің жеңілдігі. Нәтижелердің экономикалық және математикалық натуралдылығы және оларды интерпретациялаудың көрінуі	Біртекес емес әдіс, нәтижесінде жеке факторлар арасындағы мүмкін болатын қарым-қатынасты бағаламайды. Бұл әдіс жан-жақты емес, өйткені ол барлық мүмкін жағдайларды ескеруге арналмаған.
Шешімдер ағашын салу әдісі	Ықтималдықты есептеу. Әр жол-ды бағалауға және аз тәуекел-ді таңдауға мүмкіндік береді	Әр түрлі шешімдердің графикалық құрылысы. Нәтижелер мен талдау процесінің көрінуі. Пайдалану оңай	Зерттелетін «шешім ағашы» үлкен мөлшерде болған кездегі техникалық күрделілік. Көптеген балама шешімдер-ді қолданған кезде қателіктің жоғары ықтималдығы
Имитациялық әдіс	Олар модельмен бірнеше тәжіри-бе жүргізу арқылы алынған индикатордың мәнін кезең-кезеңімен анықтау-ға негізделген.	Барлық есептеулердің мөлдірлігі. Жоспарлау процесінің барлық қатысушылары жобаны талдау нәтижелерін қабылдау және бағалаудың жеңілдігі. Пайдасыз жобалар	Шығу ақпаратының үлкен көлемімен байланысты есептеулердің маңызды құны. Бағалау мен қорытын-ды жасау үшін ықтималдық сипаттамалары қолданылады, бұл тікелей практикалық қолдану үшін өте

		бойынша шешім қабылдау деңгейін жақсартады. Өндіріс-тік мүмкіндіктерді анықтауға көмек-теседі. Жобаның әлсіз жақтарын анықтап, өзгерістер енгізуге мүмкіндік береді. Белгісіздік пен факторлардың базалық деңгейден ауытқуын болжайды	Ыңғайлы емес. Әдістемені тек заманауи ақпараттық технологиялардың көмегі-мен жүзеге асыруға болады. Есептеулерде қолданылатын айнымалыларды бөлу функциясының белгісіздігі. Әдістерді қолдану жобаны жүзеге асыру керек пе, жоқ па деген сұраққа біржақты жауап бермейді.
Қаржылық жағдайды талдау негізінде тәуекелдерді бағалау	Қаржылық жағдайды талдау негізінде банкроттық тәуекелін бағалау	Кәсіпорындардың өздері үшін де, олардың серіктестері үшін де салыстырмалы тәуекелдерді бағалау әдістерінің бірі. Кәсіпорынның сенімділігін кешенді бағалау	Индикаторлардың «эталондық» мәндерін анықтаудағы қиындықтар. Бастапқы мәліметтердің үлкен көлеміне қажеттілік. Есептеулер жүргізудегі қиындықтар
Аралас әдіс	Бір уақытта бірнеше әдісті қолдану қажет болған кезде күрделі мәселелерді шешу	Күрделі мәселелерді шешуге мүмкіндік береді	Есептеулердің күрделілігі. Есептеуге арналған көптеген мәліметтер енгізу қажеттілігі

Қазіргі уақытта сараптамалық(эксперттік) тәуекелді талдау әдісі кеңінен қабылданды. Егер бастапқы ақпараттың мөлшері тиімділікті бағалау үшін жеткіліксіз болса (нәтижелер қателігі 30% -дан асады) және жоба бойынша тәуекелдерді сараптау қолданылады.

Инновацияда тәуекелді толығымен болдырмау мүмкін емес, өйткені нарықта қай инновация сәтті болатынын және сұранысқа ие болмайтындығын болжау өте қиын. Алайда, кәсіпкерлік жобаны іске асырудың барлық кезеңдерінде кәсіпорындар тәуекелдердің пайда болу ықтималдығын азайту бойынша шаралар әзірлейді.

Жүргізілген зерттеу кәсіпорынның инновациялық тәуекелі саласындағы білімді одан әрі тереңдету және дамыту қажеттілігі бар екенін көрсетті. Тәуекелді бағалау - ықтимал шығындарды (зиянды, залалды) және олардың туындау мүмкіндігін сапалы немесе сандық бағалаудан тұратын тәуекелдерді талдау кезеңдерінің бірі. Ол негізінен белгісіздік жағдайында сараптамалық әдістермен жүзеге асырылады және шешімдерге балама салыстыру кезінде қолданылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Мазур И.И. Управление проектами: учеб. пособие для студентов, Москва: баспа «Омега-Л», 2007, 664 б.
2. Юрлов, Ф. Ф. Оценка эффективности инвестиционных проектов и выбор предпочтительных решений: Учеб. Пособие / Ф.Ф. Юрлов, Е.А. Зайцева, Д.А. Корнилов, А.Ф. Плеханова; Нижний Новгород, 2003. 132 б.
3. Стратегический инновационный менеджмент: Учебное пособие./ Гольдштейн Г.Я. Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2004. - 267 б.
4. Основы инновационного проектирования: учебное пособие / В. А. Сергеев, Е. В. Кипчарская, Д. К. Подымало. Ульяновск, 2010: УлГТУ.
5. Инновационный менеджмент: Учебное. пособие/ Дорофеев В.Д., Дресвянников В.А. Пенза: Изд-во Пенз. гос. ун-та, 2003.